

KÖNYVISMERTETÉS.

Farkas Gyula: A magyar irodalom története. Budapest, Káldor könyvkiadóvállalat, 1934. 8-r. 336 l.

Annyi előző után egy új magyar irodalomtörténet megírása nem fölösleges vállalkozás, sőt dícséretet érdemlő munka, ha szerzője igazolni képes a nehéz feladatra való hivatottságát. Ez a hivatottság is sokféle lehet; egyik fajától sem tagadjuk meg elismerésünket. Ha az író merőben új, eddig ismeretlen forrásokat tár fel, akkor gazdagítja irodalmi ismereteinket. Ha az anyag megszerkesztésében, csoportosításában, a történelmi fejlődés pragmatikus rendjének az eddigiektől eltérő megállapításában mutatkozik meg szellemének eredetisége, akkor szívesen okulunk meggyőző okfejtésein. Ha stílusának önállósága, formáinak választékossága, nyelvének lendülete árulja el benne a művészt, akkor gyönyörűségünk telik egy nagyságos elme bravúros játékaiban.

Farkas Gyula új *Magyar irodalomtörténetét* nem mernők jó lélekkel egyik kategóriába sem sorolni. Új forrásokat nem tár fel. Új összefüggéseket csak ott láttat, ahol előtte a szellemtörténet módszereivel dolgozó historikusok már elvégezték az úttörés művét. És prózájából hiányzik a művészi ihlet, a műgond, a nyelv gazdagsága és ereje. Gondoljunk vissza kegyelettel és szeretettel mindnyájunk mesterének, Beöthy Zsoltnak remekművére, a *Magyar irodalom kistükrére*: ragyogó fényében elhomályosul az epigon kezdetleges ékesszólása; egyénítő, megjelenítő művészete mellett szkematikussá válik Farkas Gyula minden jellemző kísérlete; és legfőképp Beöthy Zsolt emelkedett szempontjai, tisztos tárgyilagossága, nemes elfogulatlansága mellett kicsinyesnek, szűk látókörűnek tetszik Farkas Gyulának sokféle felekezeti, regionális és egyéb indítékokból fakadó pártossága.

A bevezető szakaszban, amely a magyarságnak a honfoglalás előtti korban szerzett műveltségével foglalkozik, a szerző a dolog természete szerint találgatásokra, néplélektani feltevésekre van utalva. Ezek a hipotézisek az etnografusok és a folkloristák konyháján főttek. De aligha fog e tudósok közül egy is akadni, aki leírná ezt a merész mondatot: «A magyar paraszt ma is nagyjában úgy gondolkozik és beszél magyarul, mint ezer év előtti ősei». Gondolkozik és beszél. De bármilyen konzervatívnek is tudjuk a magyar parasztot és bármennyire szeretjük is benne ezt a gyökeres, a rög-höz nőtt konzervatívizmust: soha nem fogjuk elhinni, hogy ma úgy gondolkodik és úgy beszél, mint ezer év előtti ősei. Mert ez szomorú és szálnalmas volna, ha igaz volna. Szerencsére nem hogy nem igaz, hanem épen képtelenség. Gondolkozását az elvihartzott évezred sokszorosán módosította; és a XIX. század közepének nagyszerű, világtörténelmi jelentőségű alkotása, amelyet népünk elváhalhatatlanul egybeforrasztott Kossuth Lajos nevével,

merőben újjá teremtette. Nyelvére pedig a kultúra és a civilizáció haladása egyaránt hatott; gazdagította, átformálta, talán egyben-másban meg is rontotta, legalább is őseredetiségéből kivetkeztette. A magyar paraszt ma a rádiót hallgatja és az újságot olvassa. Hogy mindez nem maradt rá hatás nélkül, azt felesleges hangsúlyozni. S mihelyt ezt számba vesszük, akkor Farkas Gyula «azonosság elmélet» nyomban súlytalanná és tartalmatlanná enyészik.

Épen ily kevéssé állja meg helyét az a másik feltevése, hogy a magyar ősköltészet kötött formája «magát a nyelvet is megkötötte, megvédte azt idegen behatások ellen és megőrizte ősi tisztaságában és eredeti zamatában». A magyar ősköltészetéről élő, életben maradt emlékek híján csak sejtéseink, csak hozzátételeink vannak, biztos tudásunk nincs. Mi is valószínűnek tartjuk, hogy ennek az ősköltészetnek formája a vers volt, a kötött beszéd. De hogy ez a kötött beszéd magát a nyelvet is megkötötte bármiféle irányban, ez olyan állítás, amelynek a tapasztalat minden pontban ellentmond. Nem kötötte meg sem nálunk, sem semmiféle népnél a világon. A görögöknél nemcsak az epika és líra, hanem a filozófia, sőt a fizika és a kémia is eleinte kötött formában mutatkozik, mert a hexameterre úgy rá járt a görög műveltek szája, mint a prózára; és mert a verset könnyebb volt az emlékezetben megtartani, mint a prózát. De Xenophanes, Parmenides, Empedokles és a többi versben író tudós mellett csakhamar jelentkeznek a prózaíró filozófusok. S a vers semmikép nem állította meg a nyelvfejlődés természetes folyamatát.

Még mindig nem tartozik a szorosabb értelemben vett irodalomtörténet keretébe, de azért nem hagyható említés nélkül Farkas Gyulának könyvnyen odavetett megjegyzése: «Városaink, melyeknek legnagyobb részét királyi hívásra bevándorolt olaszok, németek alapították, kezdetben inkább parasztvárosok.» Ez nyilván azt jelentené, hogy a királyok olasz és német parasztokat hívtak be az országba; és ezek a behívott olasz és német parasztok alapították parasztvárosainkat. Ez a beállítás ellenkezik történelmi tudásunkkal és a józan logikával. Királyaink idegen kézműveseket, kereskedőket és papokat hívtak be. A papok tanították meg a magyar középosztályt egyebek között az okszerű földművelésre is. De miért hívtak volna be idegen parasztokat? Parasztunk volt magunknak is elég.

Farkas Gyula a reformáció nemzetrobbantó hatását tekinti a későbbi nemzetiségi bomlás csirájának. «Felekezet és nemzetiség hova-tovább cserefogalmakká válnak, kálvinista azonos magyarral, luteránus némettel vagy tóttal... A felekezeti megoszlás a kialakult nemzeti öntudat egyik legjelentősebb ösztönzőjévé válik. Nemzeti törekvések a vallási türelmetlenség jelmezét (?) öltik magukra, a hitbéli meggyőződés jogát vitatták, amint később majd ürtügyként kulturális jelszavakat hangoztatnak... A magyarságnak majd drágán kell megfizetnie önálló nemzeti kultúrájáért: vére hullásával, ezeréves államának feláldozásával». Ebből a jellemzésből lehetetlen ráismerni a XVI. és XVII. századi magyarságra. Ha a kálvinista a magyar és a luteránus a német, hol van akkor helye a nagy Pázmány Péternek és nagy tanítványának, Zrínyi Miklós grófnak? S vajon Bocskay, Bethlen és még később a buzgó katolikus II. Rákóczi Ferenc a vallási

türelmetlenség jelmezében vívták élethalálharcukat a bécsi elnyomással? S vajon a világháborúba minket az önálló nemzeti műveltségünkért vívott küzdelmünk sodort be és nem elháríthatatlan hatalmi konjunkturák? És végül lehet és szabad ezeréves államunk feláldozásáról beszélnünk ma, amikor borzasztó áldozat árán bár, de kivívtuk függetlenségünket és annyi viharok és veszedelmek után elértünk oda, hogy a nagy nyugati nemzetek is meghallják igazságosságát sürgető jajszavunkat?

Művelődéstörténeti vázlatokon, történetfilozófiai elmélkedéseken keresztül nagynehezen jut el a szerző voltaképi tárgyához, a magyar irodalomhoz. És első nagy hőseihez, Bornemisza Péterhez és Pázmányhoz. Azt már most meg kell adni, hogy e nagyok méltatásában módszere eltérő az eddigi irodalomtörténetírókéétől. Így például vagy feleslegesnek, vagy méltóságán alulvalónak tartja, hogy az írók műveit pontosan megjelölje cím és kelet szerint. Ez túlságosan pedáns volna és nem fér össze a szerző eredeti szellemével. Ellenben fontosnak tartja, hogy Pázmánynak «édes nevelő hazája» Bihar. Onnan származott Telegdi Miklós és Monoszlai András, majd «két század multán» (nem egészen pontosan) Kazinczy és Arany. «Nincs még egy tája a magyar földnek, melynek irodalmi nyelvünk annyit köszönhetne, mint ez ősi vármegyének». Íme a hitbuzgó regionalista, aki Biharvármegye talajában felfedezett valamely csodáhatású erőt, amely különösképp üdvös a magyar irodalmi nyelvre. Ezekután nem csodálkoznánk, ha kiderülne, hogy maga Farkas Gyula is Bihar jeles szülötte.

A mű lassankint közeledik történelmünk és irodalmunk világosabb századaihoz. A történelmi korrajzban Farkas legtöbbször a Hóman-Szeklű-féle nagy *Magyar történelem* nyomaiban jár. Az esztétikai értékelés tekintetében igyekszik önállóságát megőrizni. Ez az önállóság legfőképp abban nyilvánul, hogy az írókat vallásfelekezetük szerint osztályozza, csoportosítja és állítja egymással szembe. Így Kazinczy (református) nem tud megférni katolikus társaival (Baróti Szabó Dávid és Batsányi János) és ezért hagyja el a Magyar Muzeumot. Kármán József és Szentjóni Szabó László protestánsok. Az első, akinek méltatásában igazán esztétikai magaslatra emelkedik és nem korlátozza önmagát kicsinyes és mesterkéltszemszöggével: Csokonai. De azért itt is kiütözközik Farkas Gyula szenvedélye: szerinte a Csokonai kezéből kiesett zászlót egy «másik alföldi költő» viszi diadalra, Petőfi. Ugy véljük, hogy Csokonai sokkal több, nagyobb, egyetemesebb géniusz volt, hogysem az «alföldi» jelzővel csak a közelébe is lehetne férkőzni. Hogy Petőfi, akinek lángelméje az egész művelt világot bearanyozza, világrangja sérelme nélkül nem nevezhető «alföldi költőnek», azt nem kell hangsúlyoznunk.

Petőfi lelkével szemben egyáltalán idegenül, értetlenül, sőt csaknem ellenséges indulattal áll Farkas Gyula. Elítéli azért mert az emberiség «szent nagy nevében» követel jogot a népnek, holott egy másik helyen ugyancsak ő támadja a nemességet, amely «évtizedeken át szótlánul türi, hogy az ország igazgatásában minden hatalmat kivegyenek a kezéből... de Werbőczy Tripartiumához nem enged nyulni». Mi egyéb volt Petőfi panasza, ha nem az, amin Farkas Gyula is megütözközik, hogy «míg Nyugaton már régen friss szelek fújnak, nálunk változatlanul állnak a középkori alkotmányosság bástyái?» S nem látjuk be, hogy miért van megengedve Farkas Gyulának

ugyanaz, ami egy Petőfinek tilos? Hogy Petőfinek és nemzedékének költészetéből egyszerre veszett ki a vallásos és a nemzeti érzés, oly vád, amelynek képviseletét Farkas Gyulán kívül aligha vállalná más irodalomtörténetíróink közül.

A szerző szerint «írók és költők a nemzeti elnyomás korszakában egyseges falanxot alkotnak». A valóság szerint Gyulai Pál éles kritikája a «petőfieskedők» ellen az irodalmat két nagyon is ellentétes és kíméletlenül harcoló táborra bontotta. A szerző szerint pár esztendő mulva ismét két táborra oszlik a magyar írók társadalma, és a két tábor vezetői Kemény és Jókai. A valóság szerint ez a felsorakozás és szembeállítás sohasem történt meg. Keménynek voltak csodálói — és joggal. Jókainak voltak olvasói — talán még több joggal. Kemény osztozott Klopstock sorsában, akit Lessing híres epigrammája szerint dicsérték, de nem olvastak. Jókainak voltak kemény kritikussai, elsősorban Gyulai Pál és köre; de bírálatuk semmivel nem apasztotta Jókainak mindegyre növekedő népszerűségét. Az ellentét azonban a két nagy regényíró között épen olyan mesterkéltén konstruált, mint a katolikus Dunántul és a protestáns Alföld között.

Nem kísérvük végig kacskaringós útjain a szerzőt a XIX. század irodalmának bozótjain keresztül. Nem kérhetjük tőle számon politikai fejtegetéseit, mert akkor túlynyomó részben vissza kellene térnünk Szekfű Gyula *Három nemzedékének* kritikai taglatára. Nem szállunk véle perbe olyan értékelésekért, amelyek megsértették kegyeletünket. (Tompa Mihály «borongós kedély, akit a betegség réme üldöz, még ha nincs is ok rá!») Elegendőnek tartjuk, ha a szerző szavaiból megállapítjuk sokirányú és egyik irányban sem rokonszenves elfogultságát. És történetíróról, még ha tárgya az irodalom is, ennél marasztalóbb ítéletet nem mondhatunk. Elfogult az asszimilált polgárokkal szemben, akik előkelő helyet vívnak ki szellemi és politikai életünkben; valóságos gyűlölettel szól Budapestről «furcsa, pökhendi (!) palotáival», ahol «magyar politikusok, hivatalnokok, letört dzsentri-ivadékok, németységüket sujtásos ruhával takaró polgár-fiak (?), zsidó bankárok, költői ambíciókat temető éhező újságírók egymás mellett rajzanak a pesti Dunaparton, amelyre hideg fölénnyel tekint le a budai Vár, ahol az arisztokrácia éli a maga zárt életét (?)».

S minekutána Farkas Gyula leszólta a mult irodalmának túlynyomó részét, a közelmúlténak és a jelennek egészét: művét lendületes jóslattal fejezi be — úgy mint Madách a világtörténelem pesszimizisztikus színezetű képei után befejezi drámai költeményét (Bocsánatot kérünk Madáchtól az összehasonlításért). «A magyar irodalom ezer év óta teljesítette nemzetnevelő, nemzetmentő hivatását. Teljesíti most is.» Mi is hisszük, valljuk és hirdetjük, hogy a magyar irodalom teljesíteni fogja szent hivatását. Hisszük, mert bízunk a magyar alkotó szellem immanens erejében; a magyar alkotó génusz kiapadhatatlan gazdagságában. És mert kegyelettel, hálával és megértéssel tekintünk fel irodalmunk nagyjaira. Tárgyilagos értékeléssel, de gáncsoskodás és apriorisztikus elfogultság nélkül. Farkas Gyula könyvének egész tónusából, beállításából nem tudjuk kiolvasni a könyvet befejező szónokias frázisok logikus voltát és jogosultságát.

SEBESTYÉN KÁROLY.